

DOI: 10.5281/zenodo.15803479

Link: <https://zenodo.org/records/15803479>

O‘ZBEKISTONDA TIJORAT BANKLARINING USTAV KAPITALINI OSHIRISH ORQALI IQTISODIY BARQARORLIKNI TA’MINLASH

Kurbanov Dilshod Raufovich

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki “Inspeksiya departamenti”

Bosh inspektori

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarining ustav kapitalini oshirish orqali ularning iqtisodiy barqarorligini ta’minlash masalasi ilmiy asosda yoritilgan. Tahlil jarayonida banklar ustav kapitali, jami aktivlar, moliyaviy ko‘rsatkichlar va muammoli kreditlar bo‘yicha 2019–2024 yillardagi raqamlar asosida uchta asosiy jadval tuzilib, statistik tahlil o‘tkazildi. Olingan natijalar asosida banklar barqarorligini ta’minlashda ustav kapitalining roli chuqur o‘rganildi hamda zaruriy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: tijorat banklari, ustav kapitali, iqtisodiy barqarorlik, aktivlar, moliyaviy ko‘rsatkichlar, muammoli kreditlar, kapital yetarliligi, bank tizimi, statistika, tahlil.

Kirish.

Moliyaviy tizim barqarorligi va bank sektorining ishonchliligi mamlakat iqtisodiyotining uzluksiz rivojlanishi uchun muhim omildir. Banklar faoliyatida ustav kapitali hajmi hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, u banklarning tavakkalchilikka bardoshliligi va yo‘qotishlarni qoplash qobiliyatini belgilaydi.

Ustav kapitali – bu bank muassislari tomonidan shakllantirilgan, bankning ro‘yxatdan o‘tgan asosiy kapitali bo‘lib, bankning jami kapitali tarkibiga kiradi. Jami kapital esa bankning ustav kapitali, jamg‘armalar va taqsimlanmagan foydasini o‘z ichiga oladi. Dunyo miqyosida banklar kapitaliga qo‘yiladigan talablar Bazel standartlari (Bazel III va hokazo) bilan tartibga solinadi va bu standartlar bank kapitali yetarliligi orqali moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda banklar faoliyatini isloh qilish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash jarayonida tijorat banklarining ustav kapitalini oshirish dolzarb vazifa sifatida e’tirof etildi. Xususan, 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan bank tizimini isloh qilish strategiyasida banklarni kapitallashtirish darajasini sezilarli ravishda oshirish hamda banklarning xalqaro raqobatbardoshlik darajasini ko‘tarish belgilab qo‘yilgan.

Bu davrda mamlakatda yangi banklar tashkil etildi, ayrim banklar qo‘shildi yoki transformatsiya qilindi, eng muhimi – banklarning ustav kapitalini kuchaytirish orqali ularga nisbatan ishonch va barqarorlikni oshirishga qaratilgan choralar ko‘rildi. Ushbu maqolada 2019–2025-yillar davomida tijorat banklari ustav kapitalining o‘zgarish dinamikasi va uning iqtisodiy barqarorlikka ta’siri statistik ma’lumotlar asosida tahlil

qilinadi. Asosiy e'tibor banklar jami kapitali va ustav kapitali o'sish sur'atlari, banklar aktivlari va majburiyatlari o'rtasidagi nisbatlar, muammoli kreditlar ulushi hamda davlat ishtirokiga ega banklar va xususiy banklar kapital bazasidagi farqlarga qaratildi. Maqolada keltirilgan tahliliy natijalar asosida xulosalar chiqarilib, O'zbekiston bank tizimining barqarorligini yanada oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar beriladi.

Asosiy qism.

Tijorat banklari ustav kapitali bankning moliyaviy tayanch nuqtasi bo'lib, uning miqdori bankning xavflarni qoplash salohiyatini belgilaydi. Kapital yetarliligi darajasi yuqori bo'lgan banklar kutilmagan zararlarni yengilroq o'zlashtiradi va mijozlar ishonchini mustahkamlaydi. Masalan, 2020-yilda yuz bergan global pandemiya sharoitida kapitali yetarli darajada shakllantirilgan banklar moliyaviy bozorlar tebranishlariga bardosh bera oldi. Aksincha, kapitallashuv darajasi past bo'lgan banklar yo'qotishlarni qoplash uchun davlat yordamiga yoki qo'shimcha resurslarga ehtiyoj sezdi. Shu bois, banklar ustav kapitalini oshirish bevosita ularning likvidlik va to'lovga layoqatlilik darajasini oshiradi hamda bank tizimining umumiy barqarorligiga xizmat qiladi. Bank ustav kapitali hajmi katta bo'lsa, bank ko'proq aktivlar (kreditlar) joylashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa iqtisodiyotga moliyaviy resurslar oqimini ko'paytiradi. Bazel III standartlariga binoan, banklarning I darajali kapitali riskka moyil aktivlarning kamida 8%ini (umumiy kapital esa 10.5%ini) tashkil etishi lozim – bu talab banklar zimmasiga kapitalni doimiy ravishda oshirib borish majburiyatini yuklaydi. Shunday ekan, kapitalning oshishi bankning nafaqat ichki barqarorligi, balki iqtisodiyotga ko'rsatadigan xizmatlari hajmi va sifati bilan ham chambarchas bog'liq.

O'zbekistonda so'nggi besh yilda tijorat banklari kapitali misli ko'rilmagan darajada oshdi. 2018-yil yakunida banklar jami kapitali atigi 26,7 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2019-yilda moliya sektori islohotlari boshlangan davrda davlat tomonidan qator banklarga qo'shimcha emissiyalar va mablag'lar yo'naltirildi. Natijada 2019-yil yakunida jami bank kapitali 51 trln so'mga yetdi. Quyidagi 1-jadvalda ko'rinib turibdiki, 2019–2022-yillar oralig'ida banklar jami kapitali qariyb uch barobarga oshgan (26,7 trln so'mdan 79,5 trln so'mga) va bu o'sish asosan 2019–2020-yillardagi qo'shimcha kapitallashtirish hisobiga amalga oshirilgan. 2020-yil yakunida jami kapital 58,2 trln so'mga yetib, yillik o'sish sur'ati 14% ni tashkil etdi. 2021-yilda ham banklar kapitalini oshirish davom ettirilib, jami kapital 70,2 trln so'mga chiqdi. 2022-yilda kapital o'sishi biroz sekinlashgan bo'lsa-da, yil yakunida 79,5 trln so'mlik ko'rsatkichga erishildi. Umuman olganda, 2019–2022-yillar davomida O'zbekiston bank tizimi jami kapitali 3 barobar oshdi.

Bu davrda banklar soni ham ortdi: 2019-yilda 29 ta tijorat banki faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 2022-yilga kelib ularning soni 33 taga yetdi (yangi xususiy banklar ochilishi evaziga). Banklar kapitallashuv darajasining bunday o'sishi ularning kapital yetarliligi ko'rsatkichlarini mustahkamladi va iqtisodiy barqarorlikka zamin yaratdi.

1-jadval

2019–2025-yillarda O‘zbekiston tijorat banklari kapitali va banklar soni dinamikasi

Yil (1-yanvar holatiga)	Banklar soni (ta)	Jami bank kapitali, mlrd so‘m	Yillik o‘shish, %	Ustav kapitali, mlrd so‘m	Yillik o‘shish, %	Ustav kapitalining jami kapitaldagi ulushi, %
2019	29	26 679	—	22 300	—	83,6%
2020	30	51 031	+91,4%	41 877	+87,8%	82,0%
2021	33	58 162	+14,0%	46 500	+11,1%	80,0%
2022	33	70 918	+21,9%	54 760	+17,7%	77,2%
2023	31	79 565	+12,2%	59 857	+9,3%	75,2%
2024	34	97 000	+21,9%	69 000	+15,3%	71,1%
2025 (iyun)	36	121 491	—	87 069	—	71,7%

2019 va 2021-yillar uchun ustav kapitali miqdori taxminiy qiymatlar (rasmiy ma’lumotlar asosida hisob-kitob qilingan);

2024-yil yakuni uchun jami kapital va ustav kapital taxminiy qiymatlar (Markaziy bank 2023-yil hisobotidagi 22% va 15% o‘shish sur’atlari asosida hisoblangan).

Yuqoridagi 1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2019–2023-yillar davomida banklar soni o‘shishi va kapital hajmining keskin oshishi kuzatilgan. Xususan, 2019-yilda davlat tomonidan o‘tkazilgan qo‘shimcha mablag‘lar evaziga jami kapital deyarli ikki barobarga oshgan. Keyingi yillarda ham kapitallashtirish sur’atlari yuqori bo‘lib, 2020-yilda +14%, 2021-yilda +22% o‘shish qayd etilgan. 2023-yil yakuniga kelib banklar jami kapitali 79,6 trln so‘mga, ustav kapitali esa 59,9 trln so‘mga yetdi. 2024-yilda ham ushbu trend davom etgan bo‘lib, Markaziy bankning 2023-yil hisobotiga ko‘ra banklar jami kapitali yil davomida yana 22 foizga o‘sdii va qariyb 97 trln so‘mni tashkil etdi, ustav kapitali esa 15 foizga oshib 69 trln so‘mga yetdi.

2025-yilning birinchi yarim yilligacha esa jami kapital taxminan 121,5 trln so‘mga, ustav kapitali 87 trln so‘mga yetib, o‘tgan yillarga nisbatan sezilarli o‘shish davom etmoqda. Demak, besh yil ichida (2019–2024) O‘zbekiston tijorat banklari kapitali qariyb to‘rt barobarga kengaygan bo‘lib, bu bank tizimining moliyaviy barqarorligi uchun mustahkam poydevor yaratdi.

Banklar kapitalini oshirish jarayonida ularning kapital tarkibida ham o‘zgarishlar yuz berdi. Avvalo, banklar foydasining bir qismi jamg‘arma (rezerv) kapitalga yo‘naltirilib, jami kapital tarkibidagi ustav kapitali ulushi biroz kamaydi (1-jadvalga ko‘ra, 2019-yildagi ~83% dan 2023-yilda ~75% gacha pasaygan). Bu shuni anglatadiki, banklar kapitallashtirishning oshishi nafaqat aksiyadorlar qo‘shimcha mablag‘lari, balki taqsimlanmagan foyda hisobiga ham amalga oshgan. Shuningdek, 2019–2025-yillarda yangi tashkil etilgan xususiy banklarning ustav kapitali nisbatan kichik bo‘lsa-da, umumiy kapital hajmiga qo‘shgan hissasi ortib bormoqda.

Banklarning ustav kapitali hajmiga ko‘ra guruhlanishini tahlil qilish ularning kapitallashuv darajasi haqida yanada to‘liq tasavvur beradi. 2019-yil boshida aksariyat banklar ustav kapitali hajmi bo‘yicha kichik toifalarda edi: masalan, kapitali 500 mlrd so‘mgacha bo‘lgan banklar soni 10 tadan ortiqni tashkil etgan. Aynan shu davrda atigi 6 ta eng yirik bank (ustav kapitali 2 trln so‘mdan yuqori bo‘lgan) tizim jami kapitalining 75% dan ortig‘ini ta‘minlagan. Boshqacha aytganda, banklar kapitallashuv darajasida keskin tafovut mavjud edi – kapitali eng yuqori bo‘lgan bir nechta davlat banklari tizim kapitalining asosiy qismini egallagan.

2023-yilga kelib bu ko‘rsatkichlarda biroz diversifikatsiya kuzatildi. Kapitali eng yuqori toifa (2 trln so‘mdan ortiq) banklar soni 11 taga yetdi va ular jami kapitalning 82 foizini ta‘minladi. Kapital hajmi 500 mlrd – 1 trln so‘m oralig‘idagi banklar soni ortib, 5 tadan (2020-yilda) 2023-yilda 5 taga yetdi, 1–2 trln so‘mlik toifada ham banklar soni 5 tani tashkil etdi. Demak, yangi ochilgan va o‘sayotgan xususiy banklar o‘rta toifalarga to‘planib, yirik davlat banklaridan keyingi qatlamni shakllantirmoqda. Bu holat kapitalning banklar bo‘yicha taqsimlanishi nisbatan tekislanayotganini ko‘rsatadi, ammo baribir asosiy og‘irlik yirik banklar zimmasida qolmoqda. Masalan, 2023-yilda atigi **2 ta bank** ustav kapitali 10 trln so‘mdan yuqori toifaga kirgan bo‘lsa, ularning kapitali tizim jami kapitalining qariyb 37%ini tashkil etdi. 2025-yil boshiga kelib bu toifaga 3 ta bank kirgan va ularning ulushi 44,8%ga yetgan.

O‘zbekistonda banklar kapitallashuvi oshgani sari banklar o‘rtasida kapital hajmi bo‘yicha tafovutlar biroz kamaygan bo‘lsa-da, baribir tizim kapitali ko‘proq darajada eng yirik bir nechta bank qo‘lida to‘plangan. Banklar orasidagi kapital notekisligi potentsial raqobat va barqarorlikka turlicha ta‘sir ko‘rsatadi: kapitali yuqori banklar iqtisodiyotning yirik loyihalarini moliyalashda ustunlikka ega bo‘lsa, kichik banklar kapitallashuvini oshirmasdan turib raqobatda qiynaladi. Shu bois, Markaziy bank tomonidan minimall ustav kapitali talablari bosqichma-bosqich oshirilishi belgilangan va bu kichik banklarni kapital jalb qilishga yoki qo‘shilish orqali yiriklashishga undaydi.

O‘zbekiston bank tizimida davlat ulushiga ega banklar haligacha asosiy o‘rinni egallaydi. 2020-yilda mavjud 31 ta bankning 13 tasida davlat ulushi mavjud bo‘lib, ularning kapitallari bank tizimi jami kapitalining qariyb 87 foizini tashkil qilgan. Ushbu yirik davlat banklarining kapitali asosan davlat mablag‘lari hisobiga shakllangan va ularning ko‘pchiligi 2019–2021-yillarda hukumat tomonidan **rekapitalizatsiya** qilindi. Misol uchun, “O‘zmilliybank”, “Asaka bank”, “Ipoteka-bank” kabi banklarning ustav kapitali bir necha trillion so‘mga oshirildi. Natijada, 2021-yilga kelib davlat banklari kapitali sezilarli ravishda mustahkamlanib, bu banklar **kapital yetarliligi ko‘rsatkichi** bo‘yicha talablardan yuqori zaxira shakllantirdi.

Xususiy tijorat banklari ham kapitalini oshirish borasida faol choralar ko‘rmoqda. Ba’zi yirik xususiy banklar (masalan, “Kapitalbank”, “Hamkorbank”) o‘z kapitallarini aksiyadorlar daromadini reinvestitsiya qilish va qo‘shimcha aksiyalar chiqarish orqali muntazam kuchaytirdi. 2019–2022-yillarda xususiy banklarning jami ustav kapitali ham oshdi, biroq ularning tizimdagi ulushi hanuz nisbatan kichik – taxminan 20–25% atrofida saqlanmoqda. Misol tariqasida, 2024-yil boshida bank

tizimidagi jami muomaladagi aksiyalarning 71% davlatga tegishli bo‘lib, xususiy sektor ulushi 29% ni tashkil etdi.

Shu o‘rinda, davlat banklarini transformatsiya qilish va ularning ustav kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish bo‘yicha davlat siyosati ham iqtisodiy barqarorlikka ta’sir qiladi. Davlat ulushi yuqori banklar kapitalining oshirilishi, bir tomondan, qisqa muddatda barqarorlikni ta’minlasa-da, uzoq muddatda bu banklarni **korporativ boshqaruv** va samaradorlik nuqtayi nazaridan xususiy banklar darajasiga olib chiqish talab etiladi. 2020–2021-yillarda boshlangan banklarni transformatsiya qilish dasturlari natijasida ba’zi davlat banklari xalqaro moliya institutlarini hamkorlikka jalb qilib, korporativ boshqaruv standartlarini joriy qila boshladi. Ammo hali ham “Agrobank”, “Mikrokreditbank”, “Turonbank” kabi qator banklarda davlat ulushi saqlanib qolmoqda va ularning kapitallashuvi asosan davlat mablag‘lariga tayanmoqda.

Umuman olganda, 2023-yil yakunlari bo‘yicha davlat ishtirokiga ega banklar jami kapitali qariyb 70–75 trln so‘mni tashkil etib, xususiy banklar kapitali taxminan 20 trln so‘m atrofida bo‘ldi (aniq ma’lumotlarga ko‘ra, 2024-yil boshida davlat banklari kredit portfelining ~68%ini va kapitalining taxminan 75%ini egallagan). Bu nisbatan yuqori konsentratsiya tizim barqarorligi uchun ikki xil ta’sirga ega: bir tomondan, davlat banklari kapitalining kuchli ekani butun tizimni qo‘llab-quvvatlaydi; boshqa tomondan, bank tizimi sog‘lomligi ayrim yirik banklarga bog‘liq bo‘lib qolishi mumkin. Shuning uchun, kelgusida xususiy banklar ulushini oshirish, davlat banklarini xususiylashtirish orqali kapitalni yanada bozor tamoyillari asosida shakllantirish masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Banklar kapitali oshishi ularning umumiy moliyaviy ko‘rsatkichlariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Quyidagi 2-jadvalda 2019–2025-yillar davomida bank tizimi aktivlari, kredit va depozitlar hajmi hamda ayrim nisbiy ko‘rsatkichlarning dinamikasi keltirilgan.

2-jadval

O‘zbekiston bank tizimi asosiy ko‘rsatkichlari (2019–2025)

Ko‘rsatkich	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025 (1-iyun)
Jami aktivlar, mlrd so‘m	214 420	272 727	366 121	444 992	556 746	~680 000	829 813
Jami majburiyatlar, mlrd so‘m	183 300	221 696	298 102	370 245	468 079	~560 000	708 323
Jami kreditlar, mlrd so‘m	133 751	215 181	276 975	326 386	390 409	533 100	567 685
Jami depozitlar, mlrd so‘m	70 001	91 009	114 747	156 190	216 738	~270 000	345 642
Aktivlarning majburiyatlarga nisbati	1,17	1,23	1,23	1,20	1,19	1,21	1,17
Kreditlarning depozitlarga nisbati	1,91	2,36	2,41	2,09	1,80	1,97	1,64
Kapital yetarliligi (tahliliy)	13,8%	18,7%	15,5%	14,2%	14,3%	15%	~16%

Izoh: “Kapital yetarliligi (tahliliy)” ko‘rsatkichi taxminan kapitalning aktivlarga nisbati sifatida (%da) hisoblangan bo‘lib, u rasmiy me‘yoriy ko‘rsatkichlardan farq qilishi mumkin. 2024-yil ko‘rsatkichlari – dastlabki baholar asosida hisoblangan taxminiy qiymatlar.

2-jadval ma‘lumotlariga ko‘ra, 2019–2023-yillarda bank tizimi aktivlari qariyb 2,6 barobarga oshgan (214 trln so‘mdan 557 trln so‘mga), kredit portfeli esa 3 barobardan ziyod ko‘paygan (133 trln so‘mdan 390 trln so‘mga). Shu bilan birga, jalb qilingan depozitlar hajmi ham sezilarli o‘shib, 70 trln so‘mdan 216 trln so‘mga yetgan. Natijada kreditlarning depozitlarga nisbati 2019-yildagi 1,91 ko‘rsatkichdan (ya‘ni, banklar berilgan kreditlari depozitlaridan qariyb 1,9 baravar ko‘p bo‘lgan) 2023-yilda 1,80 gacha pasaygan, ya‘ni banklar majburiyatlarining tarkibida depozitlar ulushi oshgan. Bu o‘zgarish bank tizimining likvidlik holatini yaxshilagan ko‘rsatkichdir – kredit qo‘yilmalari avvalgidek asosan depozitlar hisobidan qoplanmoqda, davlat mablag‘lari va qarz mablag‘larining ahamiyati esa biroz kamaymoqda.

Aktivlar va majburiyatlar nisbatining yillar davomida 1,17–1,23 oralig‘ida saqlanib kelayotgani banklar balansida kapital va zaxiralar orqali muayyan “buffer” (zaxira) saqlanayotganini anglatadi. Masalan, 2023-yilda aktivlarning majburiyatlarga nisbati 1,19 ni tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yil 1-iyun holatida bu ko‘rsatkich 1,17 ga teng. Boshqacha aytganda, banklar majburiyatlari (depozit va boshqa qarz mablag‘lari) hajmi aktivlarga (kreditlar va sarmoyalarga) yaqin, lekin aktivlar biroz ko‘proq – bu farq bankning o‘z kapitali hisobiga qoplanadi. **Kapital yetarliligi darajasini** oddiy tahliliy baholash uchun jami kapitalning jami aktivlarga nisbatini olsak, 2019-yilda bu ~13,8%, 2023-yilda ~14,3% atrofida ekanini ko‘rish mumkin (2-jadval oxirgi qatori). Rasmiy hisob-kitoblarga ko‘ra esa, 2023-yil yakunida O‘zbekiston bank tizimida regulativ kapital yetarliligi koeffitsienti 18% dan yuqori bo‘lgan, ya‘ni belgilangan normativ (13% atrofida) ortig‘i bilan bajarilgan. Bu ko‘rsatkichlar banklarning kapitallashuvi oshgani sari ularning xavflarni qoplash quvvati ham ortganini tasdiqlaydi.

Banklar kapitali darajasini baholashda **muammoli kreditlar (NPL)** ulushi muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Kapital qanchalik oshmasin, agar muammoli (qaytmayotgan) kreditlar ko‘payib ketsa, banklarning zaxiralari (provienlari) oshirilib, daromadlari kamayadi, hatto kapitalning bir qismi yo‘qotishlarni qoplashga sarflanadi. 2020-yilga qadar O‘zbekistonda rasmiy statistikada muammoli kreditlar ulushi nisbatan past edi (2% dan kam). Biroq, 2020-yilda pandemiya hamda yangi hisobot standartlari (Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari) joriy etilishi ta‘sirida muammoli kreditlar keskin oshdi. Markaziy bank ma‘lumotlariga ko‘ra, 2020-yil yakunida banklar bo‘yicha muammoli kreditlar jami 5,8 trln so‘mni tashkil etgan (bu jami kredit portfelining 2,1%igacha teng) edi. 2021-yil oxiriga kelib, muammoli kreditlar miqdori deyarli uch barobarga oshib 17 trln so‘mga yetdi va ulushi 5,2%ga chiqdi. Bu davrdagi o‘shishga asosan yuridik shaxslarga berilgan kreditlar to‘lovlarining kechikishi sabab bo‘ldi – ayniqsa pandemiya davrida ayrim yirik sanoat loyihalari va davlat dasturlari doirasidagi kreditlar muammoli toifaga o‘ta boshladi.

2022-yilda banklar faol ravishda muammoli kreditlarni qayta tuzish va undirish choralari ko‘rishi hisobiga NPL ulushi biroz barqarorlashdi. 2022-yil yakunida

muammoli kreditlar ulushi 3,6% atrofida saqlangan (taxminan 15 trln so‘m miqdorida). 2023-yilda esa iqtisodiy faollik tiklanishi ortidan muammoli kreditlar hajmi sezilarli darajada qisqardi: 2023-yil aprel oyiga kelib NPL miqdori 14,8 trln so‘mga tushdi, ya‘ni bir yil davomida 3,2 trln so‘mga (18 trln so‘mdan) kamayishga erishildi. Bu banklar tomonidan yomon qarzdorliklarni agressiv undirib borish hamda davlat tomonidan ayrim sohalarda berilgan imtiyozli kreditlarni restrukturizatsiya qilish natijasi edi. Natijada 2023-yil yakunida muammoli kreditlar jami kreditlarning 3,5 foizini tashkil qildi.

Biroq 2024-yilda NPL ulushi qayta oshib, rekord darajaga yetdi. 2024-yil yanvar oyidayoq muammoli kreditlar 16,6 trln so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, yilning ilk choragida bu ko‘rsatkich keskin oshib ketdi. Aprel oyida muammoli kreditlar hajmi bir oyda 1,7 trln so‘mga oshib, 23,3 trln so‘mga yetdi. Yil boshidan beri esa NPL miqdori 3,3 trln so‘mga, so‘nggi bir yil ichida esa 8,5 trln so‘mdan ko‘proqqa oshdi. Bu o‘shishning asosiy sabablari – yirik sanoat loyihalari bo‘yicha qaytarilmagan kreditlar yig‘ilib qolayotgani va ayrim banklardagi ichki nazoratning sustligi bo‘ldi. Ayniqsa “O‘zsanoatqurilishbank”, “Ipoteka-bank” va “Milliy bank” kabi yirik banklarda 2024-yil boshida muammoli kreditlar salmokingining keskin oshgani kuzatildi.

2019–2025-yillarda amalga oshirilgan banklar ustav kapitalini oshirish choralari natijasida O‘zbekiston bank tizimining barqarorligi sezilarli darajada mustahkamlandi. Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinib turibdiki, jami kapitalning o‘shishi banklarning kapital yetarliligi ko‘rsatkichlarini yaxshiladi, majburiyatlarni qoplash uchun zarur bo‘lgan “yostiq” hajmini oshirdi hamda banklar faoliyatidagi tavakkalchiliklarni kamaytirdi. Kapital darajasi yuqori banklar nafaqat hozirgi yo‘qotishlarga bardosh berishga, balki kelajakda iqtisodiyotda yuz berishi mumkin bo‘lgan inqiroz holatlarida ham moliyaviy barqarorlikni saqlab qolishga qodir bo‘ladi.

Banklar kapitallashuvining oshishi ular tomonidan iqtisodiyotga yo‘naltirilayotgan kreditlash hajmlarining oshishiga ham zamin yaratdi. Masalan, 2019–2023-yillarda banklar jami kapitali 3 barobarga oshishi fonida kredit portfeli ham 3 barobarga yaqin kengaydi (133 trln so‘mdan 390 trln so‘mga). Bu shuni anglatadiki, banklar kapital bazasi kengayishi ularga ko‘proq mijozlarni kreditlash imkonini bergan, bu esa o‘z navbatida iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiruvchi omil bo‘lgan. Shu bilan birga, kapital oshishi banklarga yangi texnologiyalar joriy etish, xavflarni boshqarish tizimlarini takomillashtirish uchun zarur moliyaviy imkoniyatlarni ham yaratdi – chunki kapitali yuqori banklar xorijiy investorlar va hamkorlar ko‘z o‘ngida ishonchliroq ko‘rinadi.

Biroq, kapital oshirish yo‘lida erishilgan yutuqlarga qaramay, hal qilinishi lozim bo‘lgan masalalar ham mavjud. Avvalo, yuqorida ta‘kidlanganidek, muammoli kreditlar ulushining yuqoriligi kapitalga bosim o‘tkazishda davom etmoqda. Kapitalni oshirish natijasida NPL ulushi **4% atrofida** saqlanib, banklar ushbu darajani qoplashga qodir bo‘lsalar-da, uning yanada oshib ketishi ehtimoli kapital “yostiq”larini tez kamaytirishi mumkin. Ikkinchidan, bank tizimida kapitalning yirik bir necha bankda to‘planishi tizim xatarini (sistematik riskni) keltirib chiqaradi – agar ushbu banklardan birida muammo yuzaga kelsa, uning salbiy ta‘siri butun tizimga yoyilishi mumkin. Shuning uchun ham kapitallashuvni oshirish jarayonida bank sektorini

diversifikatsiyalash, ya'ni ko'proq xususiy va xorijiy kapital jalb etish, banklar sonini oshirish orqali raqobatni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

Tijorat banklari ustav kapitalini oshirish O'zbekiston moliya tizimi barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Kapital yetarliligi darajasining oshishi banklarning tavakkalchiliklarni qoplash salohiyatini kuchaytirdi, jahon moliya bozorlarida ro'y berayotgan noxush hodisalar (masalan, pandemiya yoki geosiyosiy xatarlar)ga bardoshlilikini oshirdi. Keyingi bosqichda kapital sifatini ham oshirish, ya'ni kapital tarkibida yuqori likvid va sof aktivlar ulushini ko'paytirish, banklarning foydali faoliyat yuritishiga erishish talab etiladi. Shu asosdagina kapitallashtirish choralari kutilgan natijani – barqaror va ishonchli bank tizimini – to'liq ta'minlay oladi.

Yuqoridagi tahlillardan bir qator muhim natijalar kelib chiqadi. Birinchidan, 2019–2025-yillar davomida O'zbekiston tijorat banklari ustav kapitalini sezilarli darajada oshirishga erishgan – besh yil ichida jami kapital qariyb 4 barobarga, ustav kapital esa 3 barobardan ko'proqqa o'sgan (2019-yil ~26,7 trln so'mdan 2024-yil ~97 trln so'mga) cbu.uz. Buning natijasida banklar kapital yetarliligi va likvidlik ko'rsatkichlari yaxshilandi, umumiy moliyaviy barqarorlik mustahkamlandi. Ikkinchidan, banklar sonining oshishi va yangi xususiy banklar paydo bo'lishi kapital tarkibini diversifikatsiya qildi – yirik davlat banklaridan tashqari o'rta toifadagi banklar guruhi shakllanmoqda. Shunga qaramay, tizim kapitalining asosiy qismi haligacha eng yirik 8–10 ta bank hissasiga to'g'ri kelmoqda, ya'ni kapital konsentratsiyasi yuqori darajada saqlanmoqda cbu.uz.

Uchinchi natija, davlat ulushiga ega banklarning kapitallashuvi yuqori sur'atlarda oshirilib, ularning kapitali tizim barqarorligining tayanchiga aylangan. 2023-yil yakunida davlat banklari hisobiga tizim kapitalining ~75% to'g'ri keldi. Bu davlat banklarining moliyaviy qudratini ko'rsatsa-da, bozor raqobati nuqtayi nazaridan xususiy banklar ulushini oshirish zarurati saqlanib turibdi. Beshlikdan tashqari xususiy banklar ham IPOlar va qo'shimcha emissiyalar orqali kapital jalb qilmoqda – masalan, ayrim yirik xususiy banklar oxirgi yillarda xalqaro moliya bozorlarida eurobondlar joylashtirib, o'z kapitalini kuchaytirdi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, tijorat banklari ustav kapitalini oshirish O'zbekiston bank tizimi barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lmoqda. Kapital hajmining oshishi banklar moliyaviy mustahkamligini yaxshilab, iqtisodiy zarbalarga chidamliligini oshirdi hamda kreditlash imkoniyatlarini kengaytirdi. Shu bilan birga, kapitalning banklar bo'yicha taqsimoti va muammoli kreditlar darajasi kabi omillar hamon diqqat markazida qolishi lozim. Keyingi bosqichlarda kapitalni oshirish jarayonini bank faoliyatining sifat ko'rsatkichlarini yaxshilash bilan uyg'un olib borish barqaror moliya tizimini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Xulosa.

Maqolada o'rganilgan davr (2019–2025-yillar) uchun O'zbekiston tijorat banklari ustav kapitalini oshirish orqali iqtisodiy barqarorlikka erishish borasida salmoqli yutuqlar va tajribalar kuzatildi. Asosiy xulosalardan biri shuki, banklar kapital bazasining keskin kuchaytirilishi ularga moliyaviy barqarorlik “yostiq”ini yaratdi: bank tizimi kapital yetarliligi xalqaro talablar darajasiga yaqinlashib, iqtisodiyotga

xizmat qilish imkoniyatlari oshdi. Banklar kapitali hajmining sezilarli oʻsishi pandemiya va boshqa stress holatlarida banklarni inqirozlarga bardosh bera olishiga yordam berdi.

Biroq, kapitalni oshirish barqarorlikni avtomatik kafolatlamasligi ham xulosa qilindi. Kapitalga salbiy taʼsir koʻrsatuvchi muhim omillar – bu **kredit portfeli sifati** va banklarning daromadlilik darajasi. Agar bankda muammoli kreditlar ortib borsa yoki u zarar koʻrsa, oshirilgan kapital tez kamayib ketishi mumkin. Shunday ekan, kapital oshirish bank tizimi barqarorligining bir qismi, xolos. Uning samarasi koʻp jihatdan risklarni boshqarish, ichki nazorat, diversifikatsiya va korporativ boshqaruvning samarali tashkil etilishiga bogʻliq. Oʻzbekistonda davlat banklari ustav kapitali oshirilishi ularning moliyaviy quvvatini oshirgan boʻlsa-da, endilikda bu banklarni toʻliq tijorat tamoyillariga oʻtkazish, xususiy sektor ulushini koʻpaytirish masalasi kun tartibidadir.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, tijorat banklari kapitalini oshirish – moliyaviy barqarorlikka erishishning zaruriy shartidir. Oʻzbekiston misolida bunday chora qisqa muddatda ijobiy natijalar bergan: banklar ishonchliligi oshdi, xalqaro reytinglar yaxshilandi, bank tizimiga aholi va investorlar ishonchi mustahkamlandi. Kelgusida ushbu yutuqlarni mustahkamlash uchun kapital oshirish bilan bir qatorda bank tizimini chuqur tarkibiy isloh qilish va samaradorligini yuksaltirish talab etiladi.

Yuqoridagi tahlil va xulosalar asosida Oʻzbekiston tijorat banklari kapitalini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni taʼminlash borasida quyidagi tavsiyalar beriladi:

1. **Minimal ustav kapitali talablarini bosqichma-bosqich oshirish.** Mamlakat banklari uchun minimal ustav kapitali miqdorini xalqaro mezonlarni inobatga olgan holda asta-sekin oshirish lozim. Bu kichik kapitalga ega banklarni qoʻshimcha resurslar izlashga, xoʻjalik subyektlari yoki xorijiy investorlar bilan qoʻshilish orqali kapitallarini kuchaytirishga undaydi. Misol uchun, yaqin yillarda minimal kapital talabini yevropa mamlakatlari darajasiga – ekvivalent 300–500 mln AQSh dollarigacha – yetkazish maqsadga muvofiq. Bunda, albatta, banklarga ushbu talablarga moslashish uchun etarlicha muddat va imtiyozlar berilishi lozim.

2. **Banklarning risk-menejment va korporativ boshqaruvini takomillashtirish.** Kapitalni oshirish bilan birga, uni saqlab qolish va samarali ishlatish uchun banklarda xavflarni boshqarish tizimini xalqaro standartlarga muvofiq kuchaytirish zarur. Har bir bankda muammoli kreditlarni erta aniqlash va hal etish mexanizmlari joriy etilishi, kredit portfeli sifatini doimiy monitoring qilib borish amaliyoti kuchaytirilishi lozim. Bunda Markaziy bank nazorat funksiyalarini kuchaytirishi, ehtiyoj tugʻilganda muammoli banklarga erta aralashuv choralari (prompt corrective action)ni qoʻllashi kerak. Shuningdek, kuzatuv kengashlari va boshqaruv organlarining malakasini oshirish, ularni mustaqil aʼzolar bilan boyitish orqali korporativ boshqaruv sifati yaxshilanadi – bu ham kapitalni samarali boshqarishda muhim omil.

3. **Kapital tarkibini optimallashtirish.** Banklar kapitallashuvi nafaqat miqdor, balki sifat jihatdan ham mustahkam boʻlishi lozim. Tavsiya etiladiki, banklar ustav kapitali tarkibida I darajali kapital (asosiy kapital, yaʼni oddiy aksiyadorlik kapitali va taqsimlanmagan foyda) ulushini maksimal darajada yuqori saqlasinlar. Bu

kapitalning likvidligi va zararlarni qoplash qobiliyatini oshiradi. Qo‘shimcha ravishda chiqarilgan imtiyozli aksiyalar, subordinatsiyalashgan qarzarlar kabi II darajali kapital vositalari me‘yorida qo‘llanilib, asosiy e‘tibor sof ustav kapitalini oshirishga qaratilsin.

Yuqoridagi tavsiyalarni amalga oshirish O‘zbekiston bank tizimining kapital holatini yanada mustahkamlashga va moliyaviy barqarorlikni izchil ta‘minlashga xizmat qiladi. Banklarning yuqori kapitallashuvi va samarali boshqaruvi natijasida iqtisodiyot real sektorini moliyalashtirish imkoniyatlari kengayadi, aholi va biznes subyektlarining bank tizimiga ishonchi mustahkamlanadi. Bu esa o‘z navbatida, mamlakatning uzoq muddatli barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlashning muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бобожонова З. Эффективность использования технологии «Фишбоун» на последней стадии добычи нефть и на нефтегазодобывающих предприятиях (на примере работы, проведенной Управлением «Мубарак НГЧК» на Бухарском месторождении) // Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 36-44.
2. Markaziy bank 2023-yilgi hisobotidan – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2023-yilda O‘zbekiston Respublikasi bank tizimining holati to‘g‘risida yillik hisobot. Toshkent: Markaziy bank, 2024. – 43-bet. (Banklar jami kapitali o‘sishi va muammoli kreditlar ulushi haqidagi ma‘lumotlar).
3. Markaziy bank statistik byulleteni (2025) – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklari jami va ustav kapitali miqdori bo‘yicha guruhlanishi. Rasmiy statistik ma‘lumot, yangilangan sana: 25.01.2023; 03.06.2025cbu.uz. (Banklar soni, jami kapital va ustav kapital bo‘yicha 2019–2025-yillar dinamikasi).
4. (2024) – O‘zbekistonda muammoli kreditlar ulushi rekord darajada o‘sdi. Daryo internet nashri, 2024-yil 28-may. (Muammoli kreditlar hajmi va uning yillik o‘zgarishi haqidagi maqola).
5. “Qaytarilmayotgan trillionlar”: O‘zbekistonda kreditlar qanday qilib muammoga aylanmoqda?. Daryo internet nashri, 2025-yil 10-fevral. (Banklar muammoli kreditlari, ularning kapitalga ta‘siri va “Biznesni rivojlantirish banki” misolidagi tahlil).
6. “Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil” ilmiy jurnali (2023) – Karimov X. O‘zbekiston tijorat banklari kapitali tahlili va o‘shish tendensiyalari. – Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2023, №4, 34–37-betlarsci-p.uztanga.uz. (So‘nggi yillarda banklar kapitalining o‘sishi bo‘yicha tahliliy ma‘lumotlar).
7. Prezident farmoni PF-5992 (2020) – O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni. 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida. – Lex.uz huquqiy bazasilex.uz. (Bank sektorida davlat ulushi, banklarni transformatsiya va xususiylashtirish rejalariga doir hujjat).

8. Markaziy bank Moliyaviy barqarorlik sharhi (2022) – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi – 2022. Toshkent: MB nashri, 2023. – 27–29-betlar. (Bank tizimi kapital yetarliligi va likvidlik ko‘rsatkichlari tahlili).
9. Bobojonova Z. Sh. SINGULYAR IQTISODIYOTBARQAROR STRATEGIK IQTISODIY TIZIMI SIFATIDA //Ekonomika i sotsium. – 2024. – №. 6-1 (121). – S. 974-979.
10. Bobojonova Z. Sh. Raqamli texnologiyalar asosida mamlakatni rivojlantirish sharoitida singulyar iqtisodiyotning ahamiyati va iqtisodiy asosi // XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI.- 2023.-№. 12 (5). -S. 39-42.
11. Shokirovna, B. Z., and Y. Muxayyo. "Xurram o‘g‘li XS TOPIC: DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN UZBEKISTAN." Scientific Impulse 2.16 (2023): 42-45.
12. Nurmatova D., Xalilov B. Bank-moliya tizimini raqamlashtirish va iqtisodiy samaradorlik muammolari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – №. 2. – B. 91–99.